

Martin Buber / ÉN ÉS TE

[RÉSZLET AZ EURÓPA KÖNYVKIADÓNÁL MEGJELENŐ KÖTETBŐL]

A világ kétarcú az ember számára, amiként kétarcú az ember magatartása a világban.

Az ember magatartása kétarcú, amiként kettő az alapszó, amit kimondani képes.

Az alapszók nem szavak, hanem szópárok.

Az egyik alapszó az Én-Te szópár.

A másik alapszó az Én-Az szópár, ahol az Az helyett Ó is állhat, anélkül, hogy az alapszó megváltoznék.

Igy hát az ember Én-je is kétarcú.

Hiszen az Én-Te alapszó Én-je más, mint az Én-Az alapszó Én-je.

* * *

Az alapszók dolga nem az, hogy kimondjanak valamit, ami rajtuk kívül is áll, hanem az, hogy azáltal, hogy kimondják őket, állítsanak valamit, ami megáll.

Az alapszókat lényével mondja az ember.

Mikor az ember azt mondja: Te, az Én-Te szópár Én-jét is kimondja.

Mikor az ember azt mondja: Az, az Én-Az szópár Én-jét is kimondja.

Az Én-Te alapszót csak egész lényével mondhatja az ember.

Az Én-Az alapszót sohasem mondhatja egész lényével az ember.

* * *

Én önmagában – nincsen, csak az Én-Te alapszó Én-je és az Én-Az alapszó Én-je van.

Amikor az ember Én-t mond, e kettő valamelyikét véli. Az az Én, melyet vél, az van jelen, amikor Én-t mond. Amikor Te-t vagy Az-t mond, akkor is az egyik vagy a másik alapszó Én-je van jelen.

Én-nek lenni vagy Én-t mondani – egy és ugyanaz.

Én-t mondani vagy az alapszók egyikét mondani – egy és ugyanaz.

Aki az alapszók egyikét kimondja, belépett a szóba és már benne áll.

* * *

Az emberlény életének tere nem csupán a céltudatos igék tartománya. Élete nem csak olyan tevékenységekből áll, melyeknek tárgya van.

Észlelek valamit. Érzékelek valamit. Elképzelek valamit. Akarok valamit. Érzek valamit. Gondolok valamit. Az emberlény élete nem csupán ezekből és ezekhez hasonlókból áll.

Míndezek és a hozzájuk hasonlók alapítják meg az Az birodalmát.

A Te birodalmának azonban más az alapja.

* * *

Aki azt mondja: Te, az nem valamely tárgyat vél. Mert ahol valami van, ott másvalami is van, minden Az más Az-zal határos, Az csak azáltal van, hogy másokkal határos. Ahol azonban azt mondjuk: Te, nincsen másvalami. A Te nem határos. Aki azt mondja: Te, annak nincsen valamije, annak semmije sincs. De a viszonyban áll.

* * *

Azt mondják, hogy az ember tapasztalja a saját világát. Mit jelent ez? Az ember végigtapasztolja a dolgok felszínét, és megtapasztalja őket. Gyűjt valamely tudást az állapotukról, tapasztalatot gyűjt.

Megtapasztalja, miként állanak a dolgok.

De nem egyedül tapasztalások vezetnek a világot az emberhez.

Mert olyan világot vezetnek hozzá, amely Az-ból és Az-ból, Ó-ból és Ó-ból és Az-ból áll.

Tapasztalok valamit.

Mit sem változtat ezen, ha a „külső” tapasztalásokhoz hozzáadjuk a „belsőket” is, a nem-örökkévaló distinkció szerint, amely az emberi nem azon óhajából fakad, hogy élet vegye a halál titkának. Belső dolgok, akárcsak a külső dolgok a dolgok között!

Tapasztalok valamit.

És mit sem változtat ezen, ha a „nyilvánvaló” tapasztalásokhoz hozzáadjuk a „titkosakat”, ama magabiztos bölcsességgel, mely a beavatottak számára fönntartott titkos rekeszről tud a dolgokban, s a kulccsal hadonász. Ó, titokzatos titok nélkül! Ó, kibúvók sora!

Az, az, az!

* * *

A tapasztaló nem részesül a világból. Hiszen



JAKOVITS JÓZSEF SZOBRA

a tapasztalás „őbenne” van, s nem közte és a világ között.

A világ nem részesül a tapasztalásból. Engedi tapasztalni magát, de a tapasztalás nem illeti, mert ő nem ad hozzá semmit, és általa nem is történik vele semmi.

* * *

A világ, mint tapasztalás az Én-Az alapszóhoz tartozik. Az Én-Te alapszó alapítja meg a viszony világát.

* * *

Három szféra van, melyben a viszony világa támad.

Az első: életünk a természettel. A viszony homályban lüktet, nyelv előtti viszony. A teremtmények meg-megrebbenek átellenben velünk, de átjutni hozzánk képtelenek, s ha kimondjuk nekik: Te, szavunk a nyelv küszöbénél elakad.

A második: életünk az emberek között. A viszony nyilvánvaló és a nyelvben testet ölt. Te-t adhatunk, és befogadhatunk.

A harmadik: életünk a szellemi létezőkkel. A viszonyt felhő fedi, mégis megnyilvánul, nyelv nélkül, de nyelvet létrehozón. Te-t nem észlelünk, s mégis érezzük, hogy szólnak hozzánk; válaszolunk – formálunk, gondolkodunk, cselekszünk: lényünkkel mondjuk az alapszót, anélkül, hogy szájunkkal kimondanánk.

Akkor hát hogyan is vonhatjuk azt, ami a nyelven kívül van, az alapszó világába?

Minden szférában, minden által, ami jelenvalóvá lesz számunkra, az örök Te nyomába tekintünk, mindenikben az ő szelét érezzük, minden Te-ben az örök Te-hez szólunk, minden szférában e szféra módja szerint.

* * *

Egy fát szemlélek.

Befogadhatom mint képet: meredő oszlop a fényárban, szerteszakadó zöldellés, a háttér kék ezüstje szelíden mossa.

Megérezhetem, mint mozgást: áradó erek a szilárd, magasba emelkedő törzsön, a gyöke-
rek szívása, a levelek lélegzése, végtelen közlekedés földdel és levegővel, s maga a homályos növekedés.

Besorolhatom a fajtájába, s mint egyedet szemlélhetem: fölépítését és életmódját.

Megtehetem, hogy egyszerűségétől és formájától oly következetesen eltekintek, hogy már nem látom egyébnek, mint a törvények kifejeződésének – azon törvények kifejeződésének, melyek szerint az erők folytonos egymásnak feszülése folytonosan kiegyenlítődik, vagy azon törvényekének, melyek szerint az anyagok összekeverednek és szétválnak.

Megtehetem, hogy pusztán számok közötti viszonyná oldom – örökkévalóvá teszem.

Mindeközben a fa a tárgyam marad, megvan a helye és az életideje, a faja és az alkata.

De az is megtörténhet, egyszerre akarat és kegyelem által, hogy amint szemlélem a fát, egyszerre viszonyba kerülök vele, és a fa többé

már nem Az. A kizárólagosság hatalma megragadott engem. Mindehhez nem szükséges, hogy lemondjak a szemlélődés bármelyik módjáról. Nincsen semmi, amitől el kellene tekintenem, hogy láthassak, s nincs olyan tudás, melyet el kellene felejtennem. Nem, minden – a kép és a mozgás, a fajta és az egyed, a törvény és a szám –, mind benne van, szétválaszthatatlanul egybeolvad.

* * *

Minden, ami a fa sajátja, benne van: az alakja és a szerkezete, a színei és a kémiaja, társalgása az elemekkel és társalgása a csillagokkal – mindez egyetlen teljességben.

A fa nem benyomás, nem képzeletem játéka, nem kedélyem valamelyik állapota – szemben velem éli világát és dolga van velem, miként nekem is vele, csak másképpen.

Ne próbálja az ember a viszony értelmének erejét szegni: a viszony – kölcsönösség.

Akkor hát volna tudata, neki, a fának is, akár csak nekünk? Nem tapasztalom. De hát ismét szét akarjátok választani a szétválaszthatatlant, csak azért, mert önmagatokon ez már sikerült? Nem a fa lelkével és nem is driáddal találkozom, hanem a fával magával.

* * *

Ha egy emberrel, mint a nekem rendelt Te-vel állok átellenben, s az Én-Te alapszót mondom neki – ő immár nem dolog a dolgok között és nem is dolgokból áll.

Ő többé már nem Ő, nem más Ő-ktől határolt, nem egy pont a térből és időből vont világhálóban, és nem is valamely állapot, mely tapasztalható, leírható, s nem is megnevezett tulajdonságok laza kötege. Hanem ő szomszédok nélkül, eresztékek nélkül Te, és betölti az égboltot. Nem mintha nem volna más, mint ő: de minden más az ő fényében él.

Ahogy a dallam nem hangokból áll össze, a vers nem szavakból és a szobor nem vonalakból – tépni, nyúni kell, míg az egyből elkészül a sok –, így van ez az emberrel is, akinek azt mondom: Te. Elvehetem belőle hajának színét, hangjának színét, jóságának színét, sőt ezt újra meg újra meg is kell tennem, de ő többé már nem Te.

És ahogyan az ima nem az időben van, hanem az idő van az imában, s nem az áldozat van a térben, hanem a tér az áldozatban, aki pedig ezt a viszonyt megfordítja, megsemmisíti, a valósá-

got, ugyanígy nem találom azt, akinek ezt mondom: Te, semmilyen Valamikorban, semmilyen Valaholban. Odahelyezhetem, s ezt újra meg újra meg is kell tennem, de akivel ezt teszem, már nem egyéb, mint Ő, többé már nem az, akinek ezt mondom: Te.

Amíg a Te ege feszül felettem, az okság viharai a sarkamban meglapulnak, s a végzet örvénye megdermed. Az embert, akinek azt mondom: Te, nem tapasztalom. De viszonyban állok vele, a szent alapszóban. Csak amikor megint kilépek belőle, akkor tapasztalom őt megint. A tapasztalás – távolság attól, akinek azt mondom: Te. Viszony létezhet akkor is, ha az ember, akinek azt mondom: Te, tapasztalása körében nem érzékeli azt. Mert a Te több, mint amit Az tud. A Te többet tesz és több történik vele, mint amit Az tud. Idáig nem érhet el az ámítás: itt ring a való élet bölcsője.

* * *

Ez a művészet örök eredete, hogy az ember szembe találja magát egy formával, és az ő általa művé akar lenni. Nem lelkének szüleménye, hanem jelené, amely lelkével találkozik, és szólítja annak hatóerejét. Az embernek egész lényével kell megtennie a tettet: ha megteszi, ha egész lényével mondja ki az alapszót a megjelenő alaknak, akkor a hatóerő az útjára indul, létrejön a mű.

A tett áldozatot és kockázatot foglal magába. Az áldozat: a végtelen lehetőség feláldozása a forma oltárán; mindent, ami akár csak egy pillanattal előbb játékosan felvillant az ember látómezejében, ki kell törölni; belőle semmi nem juthat el a műbe; így akarja az egymással átellenben állás kizárólagossága. A kockázat: az alapszót az ember csak egész lényével modhatja ki; aki elszánja magát, semmit sem tarthat vissza önmagából; a mű nem tűri, mint a fa vagy az ember, hogy az Az-világba térve keressek felüldülést – nem, a mű követel: ha nem jól szolgálom, összetörik vagy engem tör össze.

Az alakot, mellyel szembetalálom magam, nem tapasztalhatom, nem írhatom le a külsejét, csak megvalósítani vagyok képes. És mégis látom, az átellenben állás fényétől sugárzón, világosabban a tapasztalt világ minden világosságánál. Nem mint dolgot látom a „külső” dolgok között, nem mint a „képzelet” képződményét, hanem mint jelenvalót. Ha tárgyat keresünk benne, semmit nem lelünk; s mégis, mi lehetne jelenvalóbb nála? És ez valóságos viszony; hat rám, ahogyan én is hatok őreá.

Az alkotás – teremtés, a feltalálás – rátalálás. A formálás – felfedezés. Azáltal, hogy megvalósítok, felfedek valamit. A formát általvezetem az Az világába. A teremtett mű – dolog a dolgok között, és mint tulajdonságok összessége, tapasztalható és leírható. De a befogadó szemlélő egyszer s másszor testi valójában szembetalálkozhat vele.

* * *

– Mit tapasztal hát az ember abból, akinek azt mondja: Te?

– Éppen hogy semmit. Hiszen nem tapasztalja őt.

– Mit tud tehát az ember arról, akinek azt mondja: Te?

– Csak mindent. Hiszen nem tud róla többé semmi rész szerint valót.

* * *

A Te kegyelem által találkozik velem – hiába keresném, hogy megtaláljam. De az, hogy kimondom az alapszót neki, lényem cselekedete.

A Te találkozik velem. De én lépek közvetlen kapcsolatba vele. Így a viszony választatás és választás, szenvedő és cselekvő egyben. Hiszen az egész lényünkkel végzett cselekedetet szükségképpen szinte csak elszenvedjük, ugyanis az ilyen cselekedet minden rész-cselekvés és így minden – a rész-cselekvések határán ébredő – cselekvésérzet megszűnését jelenti.

Az Én-Te alapszót csak egész lényével mondhatja az ember. Önmagam egész lényévé koncentrálódása és összeolvadása soha nem történhet általam, és soha nem történhet nélkülem. A Te által leszek Én-né. S hogy Én-né leszek, mondom: Te. Minden valóságos élet – találkozás.

* * *

Viszonyom ahhoz, akinek azt mondom: Te – közvetlen. Én és Te között nem áll fogalom, sem előzetes tudás, s nem állnak fantáziaképek; még az emlékezet is átváltozik, amint az egyediségből kilép az Egészbe. Én és Te között nem áll cél, sem vágy, sem pedig előrevetítése annak, ami következik; s még a vágyakozás is átváltozik, amint az álomból kilép a megjelenésbe. Minden eszköz – akadály. Csak ha már minden eszköz szétporladt, csak akkor következik találkozás.

* * *

A viszony közvetlenségének színe előtt minden, ami közvetett, lényegtelené válik. Az is, hogy akinek azt mondom: Te, más Én-ek számára már Az („általános tapasztalás tárgya”), vagy – éppen lényegi tettem által – azzá lehet. Ugyanis az igazi határvonal – persze olyan határvonal, mely lebeg és ingadozik – nem a tapasztalás és nem tapasztalás között húzódik, sem pedig az adott és nem adott, sem nem a lét világa és az értékek világa között, hanem mindezen régiókat keresztülszelve a Te és az Az között: jelenlét és tárgy között.

* * *

A jelen – nem a pontszerű jelen, amely nem jelent egyebet, mint a „lejárt” idő mindig csak gondolatban tételezett végét, az időszakmegragadásának látszatát, hanem a valóságos, kitöltött és beteljesült jelen –, a jelen csak annyiban létezik, amennyiben jelenlét, találkozás, viszony létezik. Csak azáltal, hogy a Te jelenvalóvá lesz, csak azáltal támad jelen.

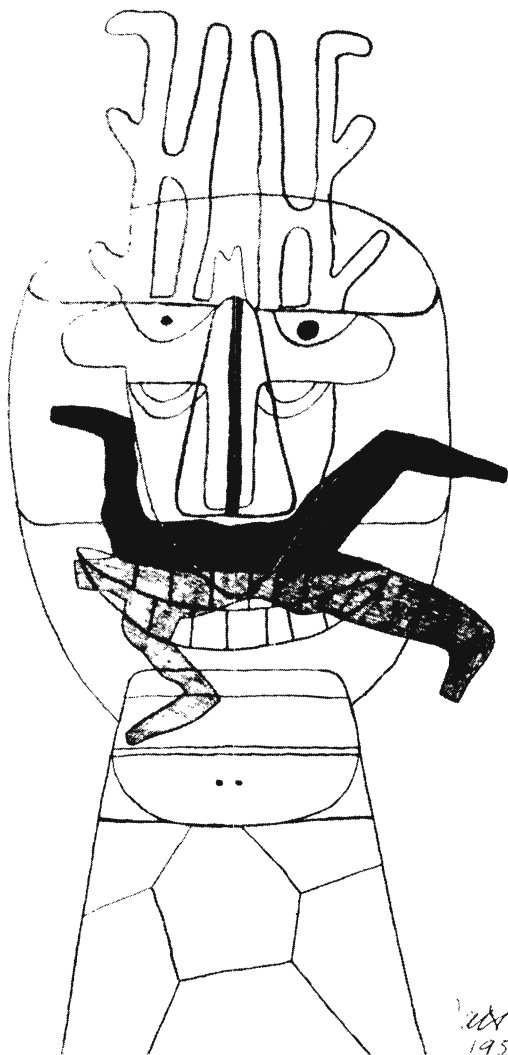
Az Én-Az alapszó Én-jének, annak az Én-nek tehát, amellyel átellenben nem éli világát egy Te, hanem „tartalmak” sokasága állja körül, csak múltja van, jelene nincsen. Más szóval: amíg az ember megelégszik a dolgokkal, melyeket tapasztal és használ, addig a múltban él, pillanatának nincsen jelene. Nincs egyebe, csak tárgyai vannak; a tárgyakat pedig az teszi, hogy voltak.

A jelen nem az, ami elfut, ami elsuhan, hanem ami szemben vár és szemben marad. A tárgy nem a tartam, hanem a megállás, a megszűnés, az abbamaradás, a megmerevedés, a távolmaradás, a viszony nélküliség, a jelenlét nélküliség. Ami lényegi – a jelenben éljük, ami tárgyi – a múltban.

* * *

Ezt az alapvető kettősséget az sem szünteti meg, ha az „ideák világát” szólítjuk mint harmadikat, mely az ellentét fölé emelkedik. Hiszen nem másról beszélek, mint a valóságos emberről, Rólad és Rólam, a mi életünkről és a mi világunkról, nem valamely Én-ről önmagában, s nem is valamely létről önmagában. S a valóságos ember számára az igazi határ az eszmék világát is keresztülszeli.

Akad persze olyan ember, aki a dolgok világában, megelégedvén azzal, hogy tapasztalja és használja őket, ideákból melléképítményt, emeletet tákol magának, melyben menedéket és megnyugvást talál, ha megérinti őt a semmiség



JAKOVITS JÓZSEF RAJZA

érzése. A rút hétköznapi ruháját a küszöbön hagyja, tiszta golycsba öltözik, és felüdülést talál az óslétező szemlélésben, vagy annak szemlélésében, aminek lennie kell, de amiből az ő élete nem részesedik. Sőt még abban is öröme telhet, hogy hirdeti mindezt.

De az Az-emberiségnek, melyet valaki elképzel, tételez és növekedéshez segít, semmi köze a hús-vér emberiséghez, melynek az ember igazán azt mondhatja: Te. A legnemesebb fikció is fétis, a legemelkedettebb fiktív érzelem is bűn. Az eszmék nem trónolnak a fejünk felett, miként nem lakoznak a fejünkben sem, közöttünk járnak és hozzánk lépnek; szánalmas, aki nem mondja ki az alapszót, de nyomorult, aki ahelyett, hogy kimondaná, az eszméket fogalommal vagy jelszóval szólítja meg, mintha az volna a nevük.

* * *

Hogy a közvetlen viszony magában foglal valamiféle hatást az átellenben állóra, ez nyilvánvalóvá válik a következő három példa valamelyikéből. – A művészet lényegi tette határozza meg azt a folyamatot, melynek során a formából mű lesz. Az átellenben álló a találkozás által teljesedik ki, általa lép be a dolgok világába, hogy végtelenül tovább hasson, végtelenül Az legyen, de végtelenül újra Te lehessen, boldogságot, tüzet adva. „Testet ölt”: hús-vér valója az idő és tér nélküli jelenlét folyójából kilép a tartam partjára.

Nem ilyen nyilvánvaló a hatásmozzanat az ember-Te-hez való viszonyunk esetében. A lényegi tettet, mely itt a közvetlenséget megalapítja, általában érzésszerű valamiként értik, s így félreértik. Érzések kísérik a szeretet metafizikai és metapszichikai tényét, de alkotni nem ezek alkotják; s az érzések, melyek kísérik, igen sokfélék lehetnek. Jézus érzése az ördögös iránt más, mint az, amit szeretett tanítványa iránt érez; de a szeretet egy. „Érzésünk vannak”; a szeretet történik. Az érzések az emberben laknak; de az ember a szeretetében lakik. Ez nem pusztán metafora, hanem maga a valóság: a szeretet nem tapad az Én-re, hogy aztán a Te csak „tartalma”, tárgya legyen, a szeretet az Én és a Te között van. Aki nem tudja ezt, nem tudja az egész lényével – nem ismeri a szeretetet, még ha a szeretetnek tulajdonítja is az érzéseket, melyeket megél, megtapasztal, élvez vagy kinyilvánít. A szeretet a világban ható erő. Aki benne áll, és benne szemléli a világot, annak számára az emberek kibontakoznak a világi nyüzsgésből, jók és rosszak, okosak és ostobák, szépek és csúnyák, egyik a másik után Te lesz a számára, azaz eloldódott, kilépett, egyetlen és átellenben élő; kizárólagosság támad csodaképp újra meg újra – s így az ember képes hatni, képes segíteni, gyógyítani, nevelni, felemelni, megváltani. A szeretet: egy Én felelőssége egy Te iránt, ez adja azt, amit semmi érzelem nem képes adni – minden szerető egyenlőségét a legkisebbtől a legnagyobbig, s a boldog biztonságban élőttől, akinek életét egy szeretett ember élete magában foglalja, ettől az embertől addig az emberig, aki életfogytiglan a világ keresztjére van feszítve, aki képes arra, ami hallatlan, s elég merész is hozzá: hogy szeresse az embereket.

Maradjon meg titoknak a hatásmozzanat a harmadik példánkban a teremtményről és annak szemléléséről. Higgyél az élet egyszerű mágiájában, a mindenség szolgálatában,

s megérted, mit jelent a teremtmény ama vára-
kozása, kitekintése, „fejét előreszegése”. Itt
a szavak csak hamisak lehetnek; de lásd, a lények
ott élnek életüket körülöttem, s bármelyikhez
közeledsz, mindig a lényeghez jutsz.

* * *

A viszony – kölcsönösség. Az, akinek azt
mondom: Te, hat rám, ahogyan én is hatok
őreá. A tanítványaink formálnak, a műveink
építenek minket. A „rossz” megnyilatkoztatóvá
lesz, amikor megérinti a szent alapszó. Hogy
nevelnek minket a gyermekek, és hogyan az
állatok! Kifürkészhetetlenül bennefoglaltatva
élünk az egyetemes kölcsönösség áramában.

* * *

– Úgy beszélsz a szeretetről, mintha az lenne
az egyetlen viszony az emberek között: de van-e
jogod akárcsak példaként is választani a szeretet-
tet – hiszen gyűlölet is létezik?

– Amíg a szeretet „vak”, vagyis: amíg nem
egész lényt lát, még nem áll igazán a viszony
alapszavának jegyében. A gyűlölet természete
szerint vak; egy lénynek csak valamely részét
lehet gyűlölni. Aki egy lényt egészében lát, s el
kell utasítania, az már elhagyta a gyűlölet biro-
dalmát, s átlépett oda, ahol ember mivoltunk-
nak megfelelően korlátozódik a Te kimondásá-
nak lehetősége. Hogy az emberrel megtörténik,
hogy nem képes a vele átellenben álló embernek
kimondani az alapszót, amely mindig magában
foglalja a megszólított lény igenlését, s így vagy
a másikat, vagy saját magát el kell utasítania – ez
az a korlát, melyhez érve a viszonyba lépés felis-
meri önnön viszonylagosságát, s e viszonyla-
gosság csak e korlát eltűntével fog eltűnni.
S mégis: az az ember, aki egyenesen gyűlöl,
közelebb van a viszonyhoz, mint a szeretet- s
gyűlölettel.

* * *

És ez osztályrészünk magasztos szomorúsága,
hogy világunkban minden Te-nek Az-zá kell
lennie. Bármily jelenvaló volt is a Te a közvetlen
viszonyban – amint e viszony megtette
a magáét, vagy pedig áthatották az eszközök,
a közvetítések –, tárgyá lesz a tárgyak között,
a legelőbbrevalóvá bár, de mégis egyé közü-
lük, a neki rendelt mértékkel és határral. A mű
esetében az, ami megvalósulás az egyik, az
valótlanodás a másik vonatkozásban. Az igazi
szemlélet rövid életű; a természeti lény, aki a köl-
csönhatás kizárólagosságában épp az imént
tárult föl nekem, most megint leírható, elemez-
hető, besorolható – sokszoros törvénykörök
metszéspontja. S maga a szeretet sem képes
megmaradni a közvetlen viszonyban; tartama
van, de aktualitás és látencia váltakozásában van
tartama. Az ember, aki épp az imént még egyet-
len és tulajdonságok nélküli volt, nem kéznél
levő, csak jelenvaló, nem tapasztalható, csak
megérinthető – az ember, íme, megint ő, tulaj-
donságok summája, alakkal rendelkező meny-
nyiség. Most már újra elvehetem belőle hajának,
beszédének, jóságának színét; de mindaddig,
amíg ezt megtehetem, már nem az, akinek azt
mondhattam, és még nem az, akinek majd újra
azt mondhatom: Te.

A világban minden Te sorsa lényénél fogva
az, hogy dologgá legyen, vagy legalábbis újra
meg újra belépjen a dologiságba. Tárgyi nyelv-
ven szólva: a világ minden dolga – dologgá levés
előtt vagy után – képes arra, hogy egy Én szá-
mára mint a neki rendelt Te megjelenjen. A tár-
gyi nyelv azonban a valóságos életnek csak a sze-
gélyét képes elérni.

Az Az: a báb, a Te: a pillangó. Csak éppen
nem mindig váltják egymást ilyen világosan az
állapotok; az, ami végbemegy, gyakran mély
kettészakadtságában örvénylő, önmagával ölel-
kező esemény sor.

BIRÓ DÁNIEL FORDÍTÁSA